

Researcher: Social Science Studies

RSSS

ISSN:2148-2691

(2018) Cilt 6 / Sayı 4, s. 48-68

Lozan Antlaşması Hakkında İngiliz Parlamentosunda Yapılan Tartışmalar Üzerine Bir Değerlendirme (24 Temmuz 1923 Sonrası)

Ayşegül ŞENTÜRK*

Özet

Lozan Antlaşması birinci derecede öneme sahip bir barış antlaşması olup, çok taraflı ve akit özelliği olan aynı zamanda çok yönlü ve savaş haline son veren bir antlaşmadır. İmzalandığı andan itibaren Lozan Antlaşması için olumlu birçok şey yazıldığı gibi olumsuz pek çok değerlendirme de yapılmıştır. Lozan Antlaşması ile ilgili şu veya bu şekilde yapılan eleştirilerden çoğu, Türk heyetinin bazı konularda taviz verdiğine yöneliktir. Eğer taraflardan biri taviz veriyorsa, bu diğer tarafın çıkar elde ettiğini anlamına gelir. Ancak gerek Lozan konferansı boyunca gerekse antlaşmanın imzalanmasından onaylanarak yürürlüğe geçtiği tarihe kadar İngiliz parlamentosunda özellikle Boğazlar, azınlıklar ve kapitülasyonlar konusunda Lozan Antlaşması'nın İngiltere açısından başarısız bir antlaşma olduğuna dair tartışmalar yapılmış, antlaşmanın onaylanarak yürürlüğe girmesi geciktirilmek istenmiştir. Türk tarafının taviz verdiği şeklinde algılanan konuların aslında İngiliz parlamentosunda hiç de memnuniyet oluşturmaması, Lozan Antlaşması'nın Türkiye için başarısını ve önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler : Lozan Antlaşması, İngiliz Parlamentosu, Boğazlar, Azınlıklar, Kapitülasyonlar.

The Assesment About The Lausanne Treaty Depending On The Discussions In The Parliament Of Britain (After 24 July 1923)

Abstract

Lausanne Treaty is an extremely important peace treaty which is multilateral and multidirectional, is also a contractual treaty at brings end to the war. From the moment it was signed, many positive as well as negative reviews have been written for the Treaty of Lausanne. Most of the criticisms related with the Treaty of Lausanne, particularly, is oriented to concessions of Turkish Delegation on certain issues. If one of the parties makes a concession, it means that the other side gets a benefit. However, both during the Conference and until the date from signing to its' entry into force with ratification, discussions were made in Britain Paliamenta bouth the Treaty which is seen to be failure for the Britain about the certain issues related to Straits, Minorities and Capitulations. It was requested The Treaty to have delay before its' entry into force with ratification. That the issues which is seen to be failure for Turkish side was not satisfactory for British Parliament, shows the importance and success of Lausanne Treaty for Turkey.

Keywords: Lausanne Treaty, British Parliament, Straits, Minorities, Capitulations.

* Dr. Öğretim Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, ayseguisenturk@sdu.edu.tr.

GİRİŞ

Devletler arasında yapılan antlaşmalar; konusuna, tarafların sayısına ve hukuki fonksiyonuna göre sınıflandırılmaktadır. Devletlerin imzaladığı yazılı belgeler arasında birinci derecede öneme sahip olan antlaşmayı; anlaşma, sözleşme, pakt, protokol ve senet gibi belgeler takip eder. Sadece bağımsız ve müstakil devletlerin yapabildiği antlaşmanın, uluslararası hukuk kurallarına uygun olması, bağlayıcılık kazanması içinde onaylanması ve yayınlanması gerekir. Bu onayın verilmesi Türkiye’de Cumhurbaşkanına ait bir yetki iken(Gözler, 2015, s.274), İngiltere’de ise kabine, sistemin temel organı olup, son onayı kral vermektedir. Ancak bu durum İngiliz parlamentosu için basit bir onaylama organı demek anlamına gelmez. Üyeleri genel oyla belirlenen Avam Kamarası’nın, sorduğu sorularla ve muhalefet liderinin verebileceği güvensizlik önergesiyle kabine için fren görevi yaptığı kabul edilmektedir. Kral kadar itibarlı sayılan ve üyelerini kralın atadığı Lordlar Kamarası ise Avam Kamarası’nda kabul edilen ve mali niteliği bulunmayan tasarıları reddedebilmektedir. Bu iki meclisli yapı İngiliz parlamentosunda dengeyi sağlamakta olup siyasi yapının en üstünde ise hükümdar bulunmaktadır(Duverger, s.61-65).

Lozan Antlaşması birinci derecede öneme sahip bir barış antlaşması olup, çok taraflı ve akit özelliği olan aynı zamanda çok yönlü ve savaş haline son veren bir antlaşmadır ve içerisinde sözleşme ve protokoller mevcuttur. Uluslararası antlaşmalarda milletlerin ve devletlerin bütün isteklerini ve arzularını elde etmeleri mümkün değildir. Çünkü istek ve arzular sınırsızdır, her istek yeni bir isteği doğurur. Bu sebeple devletlerin sınırlarını, rejimlerini istek ve arzuları değil, tarihi şartlar belirler (Kodaman, 1999, s.142). Lozan Antlaşması için olumlu birçok şey yazıldığı gibi olumsuz pek çok eleştiri ve değerlendirme de yapılmıştır. Nitekim eleştiri ilmi tavrın içinde olması gereken bir davranıştır. “Lozan’da Türk devleti tüm arzularına kavuşmuştur” demek ne kadar yanlış olursa, “Lozan başarısız bir antlaşmadır” demek de o kadar yanlış bir değerlendirme olur. Elbette yeni Türk devleti bu antlaşma ile her istediğini alamamıştır, zaten böyle bir durum uluslararası ilişkilerde mümkün değildir, ancak Lozan’da diplomaside mümkün olan yapılmış ve yeni bir devlet için gerekli olan unsurlar elde edilmiştir.

Lozan Antlaşması ile ilgili şu veya bu şekilde yapılan eleştirilerden biri, Türk heyetinin İngiltere ile ateşli tartışmaların yaşandığı bazı konularda taviz verdiğine yönelik olanıdır. Eğer taraflardan biri taviz veriyorsa, bu diğer tarafın çıkar elde ettiğini anlamına gelir. Ancak gerek Lozan konferansı boyunca (beş ayrı tarihte) gerekse antlaşmanın imzalanmasından, onaylanarak yürürlüğe geçtiği tarihe kadar (yine beş ayrı tarihte) İngiliz parlamentosunda özellikle Boğazlar, azınlıklar ve kapitülasyonlar konusunda Lozan Antlaşması’nın İngiltere açısından başarısız bir antlaşma olduğuna dair tartışmalar bitmek tükenmek bilmemiş, antlaşmanın onaylanarak yürürlüğe girmesi geciktirilmek istenmiştir.

İşte bu çalışmada antlaşmanın imzalanmasından sonra ve Lozan Antlaşması’nın İngiliz parlamentosunda onaylanarak yürürlüğe girmesinden önce yapılan tartışmalara yer verilmiş, bu tartışmalardan Türk tarafının taviz verdiği şeklinde algılanan konuların aslında İngiliz parlamentosunda hiç de memnuniyet oluşturmadığı üzerinde durularak, bu yolla Lozan Antlaşması’nın Türkiye için başarısı ve önemi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Lozan Barış Antlaşması’nın İmzalanması

I.Dünya Savaşı sona erdiğinde Osmanlı Devleti İttifak Devletleri safında savaşı kaybeden taraftaydı. Savaşın bittiğini gösteren Mondros Ateşkesi, oldukça ağır şartlar ihtiva etmekte olup, adeta Avrupalıların çözmek istedikleri Şark meselesinin (Kodaman, 1999, s.59-63) amacı olan Türkleri Anadolu'dan çıkarmak için planlı ve programlı hazırladıkları ve uygulamaya koydukları bir metinden ibaretti. Antlaşmaların bir özelliği hükümlerinin tarafların ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadığı, taraflar arasında denge sağlayıp sağlamadığı hususudur. Nitekim antlaşma hazırlanırken bu hususlara dikkat edilmemiş ise böyle antlaşmaların uygulanması ve varlığını devam ettirmesi zor olur. I. Dünya savaşının galipleri tarafından hazırlanan Mondros Mütarekesi ve adı barış antlaşması olan Sevr¹, Türk milletinin gerçek ve ihtiyaçlarına uygun olmayan bir antlaşma idi. Mondros Ateşkesi uygulamaya geçtiği andan itibaren Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde işgallere karşı başlayan tepkiler, ateşkesin antlaşmaya dönüştüğü ve ölü antlaşma olarak tarihe geçen Sevr Antlaşması'nın reddedileceğinin bir göstergesiydi. Gerek Mondros Ateşkesi'nin gerekse Sevr Antlaşması'nın iki hedefi vardı: Osmanlı devletini Türk milletinden, Türk milletinde vatanından koparmak.

Türk milletini Anadolu'da küçük bir toprak parçasında yaşamaya mahkum eden bu antlaşma Türk milleti ve onun temsilcisi Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilerek, Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde başlayan Milli Mücadele zafere ulaştı ve Mudanya Ateşkesi imzalandı. Türk Milli Mücadelesi, I.Dünya savaşını bitiren antlaşmaların kabul edilmeyeceğine dair Türk ulusu tarafından verilen ilk tepkiydi. Bu tepkiyi daha sonra Alman ulusunun Versailles Antlaşması'nı reddi takip edecekti.

Zaferden sonra Türkiye için en önemli konu bir an önce yeni duruma uygun bir barış antlaşmasının imzalanması ve yeni Türkiye'nin diğer devletler tarafından kabul edilmesiydi. Çağdaşlaşma girişimlerine başlayacak olan Türkiye için antlaşmayı bir an önce imzalamak önemliydi, çünkü antlaşma ile sağlanan ilk diplomatik ilişki, Türkiye'nin bir devlet olarak tanınmasının da kabul edilmesi demektir. Böylece bir devleti tanımının ortaya çıkaracağı bir durum olan o devletin iç hukuk düzenine ve iç egemenliğine saygı duyma, tanıyan devletlerin, tanınan devletin diplomatik dokunulmazlık ve yargı bağımsızlığını da kabul etmesi anlamına gelecekti (Kıran, 2017, s.932). Müttefiklerin isteği ile barış görüşmeleri Lozan'da başladı. Görüşmelerin daha başlangıcında tarafların birbirine tamamen zıt fikirler öne sürmeleri görüşmelerin zor geçeceğinin bir göstergesiydi. Nitekim Türk heyeti kazanılan zaferin I. Dünya Savaşından ayrı bir savaş olduğunu ve zafer kazandığını belirterek antlaşma zemininin Mudanya Ateşkesi olması gerektiğini savunurken, Müttefikler Türk Milli Mücadelesini, I.Dünya Savaşının bir uzantısı olarak görmekte ve antlaşmanın zemini olarak da Mondros Ateşkesini esas almaktaydılar. Bu atmosferde başlayan ilk görüşmelerde çetin tartışmalar gerçekleşti. Aslında Ankara Hükümeti barış görüşmeleri öncesi Lozan'a gidecek Türk heyetine antlaşma koşulları ile ilgili bir talimatname vermişti. Türk tarafı masaya fiilen galip ve hukuken eşit bir taraf olarak oturmuş ve talimatnameye uygun hareket etmek istemişti. Ancak Müttefikler grubunun kendi çıkarları gereği Türk tarafının isteklerine zıt fikirler öne sürmesi üzerine, ilk görüşmelerde netice alınamamış ve yaklaşık bir buçuk ay süren bir kesintiden sonra Lozan'da ikinci görüşmeler başlamıştı. Bu kesinti döneminde

¹Cahit Kayra'nın ifadesiyle Türkiye'nin düşmanlarının ve Saltanat temsilcilerinin (Bağdatlı Hadi Paşa, Rıza Tevfik ve Reşat Halis Beylerden oluşan üç kişilik Osmanlı heyeti) 10 Ağustos 1920'de Sevr'de imzaladığı antlaşma aslında bir doktrin idi. Ayrıntılı bilgi için bkz.Kayra,2011,s.133.

antlaşmanın imzalanamaması, TBMM’de Lozan’a giden heyetin muhalif grup (ikinci grup) tarafından eleştirilmesine yol açtı. Aslında barış görüşmeleri başladığı andan itibaren Müttefikler cephesinde Türklere taviz verildiği yönünde, özellikle de İngiltere’de Avam ve Lordlar Kamarasında da şiddetli tartışmalar gerçekleşiyordu. Buna rağmen, Türkiye’nin sunduğu yeni projenin kabulü ile 23 Nisan 1923 tarihinde Lozan’da ikinci görüşmeler başladı. İlkine nazaran daha ılımlı geçen ikinci görüşmeler neticesinde nihayet 24 Temmuz 1923’te Lozan Barış Antlaşması; Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti arasında imzalandı (Özbay, 2005, s.497). Ancak antlaşma imzalanırsa da İngiltere parlamentosunda tartışmalar bitmek bilmedi. Antlaşmanın onaylanarak yürürlüğe girmesi öncesi tartışmalar gerek Avam Kamarası’nda gerekse Lordlar Kamarasında 1924 yılı ortalarına kadar devam etti.

Lozan Antlaşması’nın İmzalanması Sonrası İngiliz Parlamentosu’nda Boğazlar, Azınlıklar ve Kapitülasyonlar Hakkında Yapılan Tartışmalar

Lozan Antlaşması’nın yürürlüğe girmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayının yanısıra, imzalayan diğer devletlerin de onayı gerekiyordu. Bu onayı gösteren belgelerin Fransa Dış İşleri Arşivine sunulmasıyla da antlaşma tam olarak yürürlüğe girmiş olacaktı (Şimşir, 2012, s.716). Nitekim antlaşma TBMM’de Musul meselesi ve savaş tazminatı açısından bir süre tartışıldıktan sonra 23 Ağustos 1923’te ondört ret ve ikiyüzonüç kabul oyuyla onaylandı (Atabay, 2010, s.251). Ancak diğer devletlerin onayı bu kadar kısa sürmedi. İngiliz ve Fransız parlamentolarında tartışmalar başladı. Bu tartışmaların nedeni İsmet Paşa’nın ifadesiyle Lozan’da Türkiye’ye karşı lüzumsuz fedakarlıklar yapılmasındandı. Bu sebeple antlaşmayı onaylamak için acele etmeyen Müttefikler, yaklaşık 9-10 ay kadar beklediler. Antlaşmanın diğer devletler tarafından onayının gecikmesi Türkiye’de memnuniyetsizlik ve endişeye sebep oldu (İnönü, 2006, s.419). İsmet Paşa, diğer imza sahiplerinin meclislerinde antlaşmayı onaylamayı geciktirmek istemelerini Türkiye’de iç karışıklıklar çıkararak antlaşma maddelerinin uygulanmayacağı ve yeni ihtiyaçların ortaya çıkacağı, bu ihtiyaçlar karşısında Türkiye’ye verdikleri için yeniden pazarlık etme şansı doğacağı beklentisine dayandırmaktaydı (İnönü, 1993, s.29).

İngiliz parlamentosunda antlaşmanın onaylanması öncesi başlayan tartışmalarda en çok tartışılan konuları Boğazlar Komisyonu, azınlıkların statüsü ve özellikle Ermenilerin durumu ile kapitülasyonlar oluştururken, İngiliz dominyonlarının Lozan Antlaşması’ndaki temsili konusu, Osmanlı devletinin I. Dünya Savaşı öncesi İngiltere’den satın aldığı ve parası ödenen gemilerin durumu, Oniki Ada ve Kıbrıs Adası ile Bağdat demiryolu projesi ve Türkiye ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesi tartışılan diğer konuları oluşturuyordu. Türk Milli Mücadelesinden sonra İngiltere’de bir süre Muhafazakar Parti iktidara gelmiş, (1924’te ise İşçi Partisidir) ancak bu değişiklik Lozan barış görüşmelerini daha kolay hale getirmemişti. Ahmet Emin Yalman’ın ifadesiyle, “*Misak-ı Milliye uygun neticeleri elde etmek için adım adım savaşlar yapmamız gerekmişti*” (Yalman, 1970, s.819).

Lozan görüşmelerine Türkiye’yi temsilen başdelege olarak Edirne Milletvekili İsmet Paşa başkanlığında yüz kişilik bir heyet katıldı². Görüşmelerde Türkiye’nin önemli

²Bu heyetteki isimlerden bazıları şunlardır: Dr. Rıza Nur, Hasan Saka, Münir Ertegün, Muhtar Çilli, Veli Saltık, Zülfü Tigrel, Münir Ertegün, Celal Bayar, Hikmet Bayur, Fat Ağralı, R. Eşref Üneydin. Diğer temsilciler ise, İngiltere temsilcisi Lord Curzon ve yardımcısı Sir Horace Rumbold, Fransa temsilcisi MM. Barrere ve yardımcısı Bompard, General Pelle, İtalya temsilcisi Marki Garroni ve Montagna, Japonya temsilcisi Baron

gazetelerinin başyazarlarıda hazır bulundu. Lozan görüşmeleri başladığı andan itibaren oradaki gelişmeleri takip eden ve “Lozan’dan Mektuplar” başlığı ile gazetesi Akşam’a göndererek Türk kamuoyunu görüşmelerin seyri hakkında bilgilendiren başyazar Necmettin Sadak, Lozan’da Boğazlar rejimi hakkında yapılan tartışmaları birbiriyle boy ölçüşen pehlivanlar sahnesine benzetmiştir (Sadak, 1922, s.1). Ali Naci Karacan’ın ifadesiyle konferansın en zor davası da Boğazlar meselesiydi (Karacan, 2011, s.129).

Boğazlar rejimi Mondros Ateşkesi ve sonrasında İtilaf Devletleri ile İstanbul Hükümeti arasında 10 Ağustos 1920’de imzalanan Sevr Antlaşması’na göre düzenlenmişti. Buna göre Boğazlardan serbest geçişleri düzenlemek ve bu alandaki suları kontrol etmek amacıyla uluslararası bir Boğazlar Komisyonu kurulacak, sahip olduğu yetkilerle adeta ayrı bir devlet niteliğinde olan bu komisyonun sorumluluklarını yerine getirebilmesi ve müstakil bir teşkilat kurabilmesi, gerekli tüzükleri hazırlayabilmesi ve uygulayabilmesi için ayrı bir bayrağı, bütçesi ve inzibat kuvvetleri olacaktı. I. İnönü Savaşı sonrası Sevr’de yapılan ufak değişiklikleri BMM’ye kabul ettirmek isteyen Müttefikler, Londra’da bir konferans topladılar (Selek, 1981, s.535). Bu arada Sovyetler Birliği ile BMM arasında Moskova Antlaşması imzalanmıştı. Aralarında ihtilafların artmaya başladığı gözlenen İtilaf Devletleri, 13 Mayıs 1921’de Türk-Yunan savaşında tarafsız olduklarını açıklayarak Çanakkale ve İstanbul Boğazları etrafında bulunan araziye tarafsız bölge olarak ilan ettiler. İzmir’in alınmasından sonra tarafsız bölgeyi tanımamış olan TBMM, Çanakkale ve İzmit üzerinden Boğazlara yönelik bir kuşatma hareketi başlattı. Fransa ve İtalya’nın BMM ile anlaşmasını farkederek ve bu bölgede savunma pozisyonuna geçen İngiltere, buradaki askeri kuvvetini artırma girişiminde bulunduysa da başarılı olamadı. Bu başarısızlığa ek olarak, savaş ekonomisinden rahatsız olan İngiliz kamuoyunda Türklerle yeni bir savaşın istenmediği sesleri yükselmekteydi. İngilizlerin Çanak(kale) Krizi³ olarak adlandırdıkları bu olayda İngiltere, Müslüman Türklerle yapılan bu savaştan sömürgelerindeki Müslüman halkın olumsuz olarak etkilenmesinden de çekinmekteydi (Bozkurt, 2017, s.4-5). Mudanya Mütarekesi ile son bulan Çanakkale Krizinin ardından Boğazlarda uygulanacak rejim için görüşmelerden çıkacak karar beklenmeye başlandı. Türkiye’nin isteği üzerine, Boğazlar ile alakalı meselelerde görüşmelere katılmak üzere Sovyet Rusya, Ukrayna ve Gürcistan’da davet edildi. ABD de konferansta bir gözlemci bulundurdu (Aydın, 1998, s.30).

Lozan Konferansı için 20 Kasım 1922’de görüşmeler başladığında Boğazlar rejimi ile ilgili birbirinden oldukça farklı üç ayrı tez ortaya kondu. İlk tez; Boğazların askerden ve silahtan arındırılarak, geçişin serbest olacağı Boğazları düzenlemek amacıyla bir Boğazlar Komisyonu kurulmalı tezini savunan İngiltere’nin idi. Karşı ikinci tezi Sovyetler

Hayashi ve M. Otchiai, Yunanistan temsilcisi Venizelos ve Caclamanos, Romanya temsilcisi MM. Duca, Diamandy, Sovyet Rusya temsilcisi Çiçerin, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı temsilcisi(Yugoslavya) MM. Nintchitch,Rakitch ve Amerika adına gözlemci Amiral Bristol. Bkz.Çavdaroğlu,2011, s.68,71.

³1922 Çanakkale Krizi hakkında LordlarKamarasında konuşan Muhafazakar Parti kökenli Lord Newton (Thomas W. Leght 1857-1942)Yunanlılar İzmir’i kaybettiğinde Fransız ve İtalyanların Çanakkale’den çekildiğini, rotasını İstanbul’a çevirmiş olan Türk ordusu karşısında sadece kendilerinin çekilmediğini, komutanlarının orada kaldığını böylece Türk ilerleyişinin önlendiğini yine de antlaşmanın tatmin edici olmadığını, bunun ise sorumlusunun Fransa ve İtalya olduğunu, bu ülkelerin Türkiye ile savaşmadığını, 1921’de Franklin Bouillon’un Ankara Hükümeti ile bir antlaşma imzaladığını, müttefiklerinden yardım alamayan İngiltere’nin Lozan’da da yalnız bırakıldığını ve bunun da 1923’te Türklerin antlaşma imzalamayı reddetmesine yol açtığını belirtmiştir. Ayrıca Newton antlaşma daha da kötü olmadığı için minnettarlık duyduğunu da sözlerine eklemiştir. *House Of Lords*, 28 Şubat 1924, s.451-45.

Birliği savunuyordu ve bu teze göre Boğazlar savaş gemilerine ve (hava sahasının) savaş uçaklarına kapalı tutulmalı ve Boğazlarda tam bir Türk egemenliği olmalıydı. Sınırlandırılmış bir geçiş serbestliği ile Boğazlarda tam bir Türk egemenliğinin kurulması tezi ise Türk Hkmetine aitti (Özersay, 2003, s.441). Aslında Lozan'da Boğazlar meselesi konusunda Türkiye ile İngiltere'nin değil, İngiltere ile Sovyet Rusya'nın çıkarları arpışmaktaydı. İngiltere Boğazların serbest kalmasını savunurken, Rusya kapatılmasını savunmaktaydı. Türkiye ise Boğazlar rejimini Misak-ı Milli de belirlemişti. Boğazlar ile ilgili Misak-ı Milli 4. Maddesi;

“İslam Halifeliğinin ve Yüce Saltanatın merkezi ve Osmanlı Hkmetinin başkenti olan İstanbul kenti ile Marmara Denizinin güvenliği her türlü tehlikeden uzak tutulmalıdır. Bu ilke saklı kalmak şartıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının dünya ticaret ve ulaşımına açılması konusunda bizimle birlikte diğer tüm devletlerin oy birliği ile verecekleri karar geçerlidir”(Soysal, 2000, s.15) şeklindeydi ve bu aslında İngiltere'nin tezine benzemekte idi. Türk heyeti baş delege İsmet Paşa Boğazlar meselesinin barışın önündeki engellerden biri olduğuna inanmaktaydı. Üstelik İngiltere ile olası bir savaşta Sovyet desteğinden de emin olamamaktaydı. Ayrıca İsmet Paşa Boğazlar konusunda İngiliz tezini kabul etmenin Musul meselesi görüşmelerine olumlu yansıtacağına da inanıyordu. Hatta ikinci delege Dr. Rıza Nur, baş delegeye Boğazlar konusunda İngiliz tezini desteklemek önerisinde bulunmakla kalmamış, Türkiye'nin Musul'u alması şartıyla İngiltere'nin istediği şartlarda bir barış antlaşması imzalamayı da önermişti (Demirci, 2011, s.95). Kısacası antlaşmayı imzalamak için önce İngiltere'nin razı edilmesi gerekliydi. Sonuçta Boğazlar meselesi İngiltere'nin istediği gibi çözümlenmiş oldu. Resmi adı “Boğazlar Sözleşmesine İlişkin Sözleşme” olan bu sözleşmeye taraf olarak İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Rusya ve Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ile Türkiye katıldı. 1936 Montreaux Boğazlar Sözleşmesi imzalanıncaya kadar Boğazlarda Türkiye'ye askerden arındırılmış bölge ve Boğazlar Komisyonu'nun varlığıyla iki tür egemenlik kısıtlaması getirmiş olan Lozan Boğazlar Sözleşmesine göre Boğazlarda rejim kısaca şöyle olacaktı:

“Madde 1, geçiş ilkesi, buna göre Taraflar Çanakkale Boğazında, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz'de denizden ve havadan geçiş ve gidiş-geliş serbestliği ilkesini kabul ve ilan etmekte görüş birliğine varmışlardır. Madde 2, geçişi düzenlemekte olup, iki grup vardı: İlki, ticaret gemileri ve askeri olmayan uçaklar içindi ve bunlar barışta ve savaşta olarak ikiye ayrılıyordu. Barışta her türlü bayrak ve yk, uluslararası sağlık hükümleri saklı kalmak üzere, hiçbir işlem olmaksızın gündüz ve gece geebilecekerdi, kılavuz almak zorunlu değildi, savaşta geçişte ikiye ayrılıyordu: Türkiye tarafsız ise geçişler barıştaki gibi, Türkiye savaşta ise tarafsız gemi ve uçaklar düşmana yardım etmemek şartıyla serbestçe geçebilecek, Türkiye bunları isterse denetleyecekti, düşman gemi ve uçakları konusunda Türkiye istediği tedbiri almakta serbestti.

İkinci olarak, savaş gemileri ve askeri uçaklar, uçak gemilerinin geçişi barışta ve savaşta değişti. Barışta her bayrağı taşıyan gem gündüz ve gece geçebilecek, ancak Karadeniz dışı bir devlet Karadeniz'in en gcl devletinin kuvvetinden daha büyük kuvvet geiremeyecekti. Savaşta geçiş ise Türkiye tarafsızsa barıştaki gibi, Türkiye savaşta ise barıştaki kısıtlama geçerli olmak şartıyla tarafsız gemilere tam serbestlik, tarafsız askeri uçaklara Türkiye denetim uygulayabilecek, Türkiye ile barış halindeki denizaltılar su yüzeyinden geebilecekler şeklinde ikiye ayrılmaktaydı. Madde 4'te Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki bazı yerler askerden arındırılırken, bu bölgelerde asayişin sağlanması için sadece polis ve jandarma gücü bulundurulması kabul ediliyor, Madde 10'da İstanbul'da Boğazlar Komisyonu adında bir uluslararası komisyon kurulacağı Madde 11'e

göre bu komisyonun Boğazlar suları üzerinde yetkili olacağı, Madde 18'de ise Boğazlarda bir tehlike oluşursa, imza atan güçlerin ve 'her halde' İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya tarafından tehlikenin önleneyeceği hükmü bulunmaktadır" (Oran, 2016, s.233-235).

Boğazönü adaları diye anılan Ege denizindeki Semadirek, Limni, Gökçeada, Bozcaada ve Tavşan adaları Lozan Boğazlar Sözleşmesinin 4. Maddesinden ayrı olarak ayrıca Lozan Barış Antlaşmasının 12.Maddesiyle de dolaylı yoldan silahsızlandırılmıştı. Askersiz hale getirilen bölgelerde ve adalarda İstanbul için kabul edilen özel hükümler hariç -ki bu hüküm İstanbul, Beyoğlu, Galata, Üsküdar, Adalar ve civarında 12 bin kişilik askeri kuvvet bulundurmamak idi- hiçbir istihkam, sabit topçu tesisleri, denizaltı dışında, deniz altında işleyen taşıtlar bulunmayacaktı. Savaş durumunda savaşan devletlerin gemileri hariç diğer devletlerin savaş gemilerinin geçişinin serbest olması Türkiye güvenliği için tehlike oluşturabileceğinden bu tehlikeleri önlemek üzere uluslararası güvenceler kabul edilmişti. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin tarafları ve garantör devletler olarak İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya, Milletler Cemiyeti'nin karar vereceği bütün önlemlere başvurarak, aykırı davranışları, saldırı veya tehlikeyi ortaklaşa olarak önleyeceklerdi. Ancak cemiyetin oybirliği ile karar alamaması halinde bu güvence sistemi işlemeyecekti. Bu yönüyle boğazlar rejimi aslında Türkiye için pek olumlu hükümler içermemekteydi (İnan, 1995, s.35-39).

Boğazlar meselesinde durum Avrupa'nın lehine ve İngiltere'nin isteğine uygun olmasına rağmen gerek görüşmeler devam ederken gerekse antlaşmanın onaylanması öncesinde İngiliz parlamentosunda memnuniyetsizlik oluşturdu ve tartışmalara neden oldu. Avam Kamarası'nda tartışmalar 2 Ağustos 1923'te başlarken, Lordlar Kamarası'nda ise 28 Şubat 1924'te gerçekleşti.

2 Ağustos'ta Avam Kamarasında yaptığı konuşmalarla adeta antlaşmaya saldıran Liberal Partili Yüzbaşı W. Benn (1877-1960) İngiltere'nin I. Dünya Savaşındaki amacının Türklerin himayesindeki halkları hürriyetine kavuşturup, Türkleri de Avrupa'dan atmak olduğunu belirtmiş, ancak bu amaçlara ulaşamayarak İngiltere'nin maddi ve manevi zarar gördüğünü, Boğazların serbestliğinin İngiltere için dezavantaj olduğunu ifade etmiştir. Gelecekte Rusların Karadeniz'den Akdeniz'e geçerek Malta, Mısır veya Kıbrıs'ı tehdit edebileceğini iddia ettiği konuşmasında Benn, Türk Rus ilişkilerinde gelinen noktanın Avrupa devletlerinin marifeti olduğunu belirtmiştir. Yunanlıları ve Ermenileri İngiltere'nin kendi çıkarı için kullandığını söyleyen Benn, Türk zaferinin sorumlusu olarakta Lloyd George ve Lord Curzon'u gördüğünü belirterek, antlaşmada Ermeniler hakkında hiçbir maddenin olmayışını ve Yunanistan'la yapılacak mübadeleyi eleştirmiş, Lozan Antlaşması'nın İngiliz prestijini düşüren alçaltıcı bir antlaşma olduğunu vurgulamıştır (Çufalı, 2000, s.588-590).

Benn'in eleştirilerine verdiği cevapta Muhafazakar Partili Dış İşleri Bakan yardımcısı Ronald John McNeill (1861-1934), antlaşmanın arzu edildiği kadar tatmin edici olmadığını kabul ederek bunun sebeplerinin ise Müttefikler arasındaki rekabet ve Türk zaferi olduğunu açıklamıştır. Arapların ve Hristiyanların yaşamadığı bir bölgede küçük bir Türk devletinin ortaya çıkmasının antlaşmanın en iyi tarafı olduğunu belirttiği konuşmasında McNeill, kapitülasyonların eski çağlar kurumu olduğunu, Boğazlar serbestliğinin de İngiltere için daha fazla avantaj sağlayacağını belirtmiştir. Türklerin kararlı tutumu nedeniyle Ermeni yurdu konusunda İngiltere'nin vaadini yerine getiremediğini vurguladığı konuşmasında McNeill, azınlık hakları konusunda ilgili

maddelerin Türklere kabul ettirildiğini belirterek konuşmasını noktalamıştır (Çufalı, 2000, s.591).

Lordlar Kamarasında tartışmalar, Lordlar Kamarası (Konseyi) Başkanı Muhafazakar Parti kökenli Lord Parmoor'un (Charles Alfred Cripps, 1852-1941) Lozan görüşmelerinin başlamasına zemin hazırlayan süreci kısaca özetlemesiyle başlamış (House Of Lords, 28 Şubat 1924, s.426) ve sonra Muhafazakar Parti'den söz alan Kedleston Markizi ve Lozan Konferansı ilk görüşmelerinde İngiltere Dış İşleri Bakanı, İngiliz heyeti başdelegesi ve toprak (Boğazlar dahil) ve sınırlar komisyonu başkanı olarak katılan George Nathaniel Curzon (1859-1925) söz almıştır. Lord Curzon, Sevr Antlaşması'nda Boğazlarla ilgili olarak; Boğazların her iki yakasına askeri, ekonomik ve siyasi yükümlülükler yükleyen bir rejim belirlendiğini ancak kendilerine yük getireceği anlaşılan bu durumun Lozan'da değiştirildiğini belirttikten sonra tüm devletlerin Boğazlardan geçiş serbestliğini aldıklarını, böylece Karadeniz'in bir Rus denizi olmasının önlediği gibi, Boğazların anahtarının sahibi olan Türkiye'nin de Rusya'nın bir vasalı olmasının engellendiğini ifade etmiştir. Curzon, Türkiye'ye verilen garantinin sadece Boğazlarla ilgili olup, bu garantinin sadece İngiltere'nin yükümlülüğünde olmadığını belirtmesine rağmen (House Of Lords, 28 Şubat 1924, s.442) Avam Kamarasında 9 Nisan oturumunda konuşan Liberal Partili David Lloyd George (1863-1945), Goeben ve Breslau gemilerini kast ederek bu iki Alman zırhlısının zamanında Osmanlı Devleti tarafından Boğazlardan geçmesine izin verildiğini, onları takip eden İngiltere gemilerine ise Boğazlar kapısının kapatıldığını hatırlatarak, İngiltere'nin Osmanlı'yı daha önce iki kez yıkımdan⁴ kurtardığını belirtmiş ve Osmanlı Devletini boğazları kapatmakla suçlamıştır. Lozan'la Boğazlar konusundaki memnuniyetsizliğini "(...) *Hangi garantiye sahibiz? Askerden arındırılmış bölge!*" sözleriyle dile getiren George, İngiliz askerlerinin bölgeyi terkedecek olmasından duyduğu hoşnutsuzlukta modern toplarla Boğazların kolayca vurulabileceğini, Boğazlardan bir İngiliz gemisi geçerken o gemiyi koruyacak ve serbest geçişi sağlayacak bir güvence olmamasının tehlikeli olduğunu ve askersiz bölge için Milletler Cemiyeti'nin verdiği güvencenin kayda değer olmadığını söyleyerek, bölgede her an savaş tehlikesinin olabileceğini vurgulamıştır. Özellikle bu savaş tehlikesinin Rusya tarafından çıkarılacağını belirttiği konuşmasında George, Lozan Antlaşması'nın İngiltere adına kötü bir antlaşma olduğunu belirtmiştir (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.496).

Lloyd George'nin Boğazlar konusundaki bu konuşmasını tereddütle karşıladığını belirten Muhafazakar Partiden Sir Philip Sassoon (1888-1939) Boğazlarda askersiz bölgede bir tehlike varsa diğer uluslar ne yapıyor sorusuna Lloyd George'un "*Askersiz bölge tehdit içeriyor demedim, fakat belirli bir bölge tehlikeli, o bölgenin karşısından ateş edilebilir dedim*" cevabına, bu konuda kendisinin bir otorite olmadığını ve bu durumu antlaşmanın ciddi bir kusuru olarak görmediğini ifade etmiştir (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.506). Liberal Partili J. Kenworthy(1886-1953) ise konuşmasında donanması olmayan Türklere

⁴Lloyd George'nin bu yıkımlardan ilk kastettiği İngiltere ve Fransa yardımıyla Rusya'ya karşı kazanılan Kırım savaşı olsa gerektir. Osmanlı Devleti I. Dünya savaşında İngiltere'ye yaklaşmak istemişse de bu ülkenin hedefinin Osmanlı Devleti'ni parçalamak olması Osmanlı Devleti'nin bu savaşta İngiltere tarafında olmasını imkansız hale getiriyordu. Dolayısıyla Almanya'ya yakınlaşma süreci 1900'lerde başlayan Osmanlı Devleti nihayetinde iki Alman zırhlısının Rus limanlarını bombalamasıyla İttifak Devletleri tarafında savaşa girmiş oldu. Bu durumu da bir yıkım olarak değerlendiren Lloyd George: "*I. Dünya savaşında Almanya ve Avusturya-Macaristan Türkiye'yi kurtarmak için kılıcı bile kıpırdatmadı, halbuki Türkiye Almanya ve Avusturya çıkarları için Boğazları kapattı, İngiltere'nin Karadeniz'e girişi engellendi, bu da hem savaşı iki yıl uzattı hem de ölüm oranını ve savaş maliyetini artırdı*" demiştir. House Of Commons, 9 Nisan 1924, s. 503.

boğazlarda neden güvence verildiğini, Yunan denizinden gelecek bir saldırıda Japonya, İtalya ve Fransa tarafından gelecek desteği mantıklı bulmadığını vurgulamıştır. Söz alan İşçi Partili ilk Başbakan olan James RamsayMacdonald (1866-1937), tartışmalar devam ettikçe tehlike ve belirsizliğin arttığını, Boğazlar Komisyonu ile ilgili olarak hükmün 143. Maddede açık olduğunu ve antlaşmayı imzalayan güçlerin her birinin mevcut antlaşmayı tek bir belge ile onaylayacağı bilgisini paylaşmıştır (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.538).

Boğazlar konusunda konuşan bir başka Liberal Parti kökenli MilletvekiliMajorSirArchibald John Sinclair (1860-1925) olmuştur. “Kısa konuşacağım” diyerek başladığı cümlesini, “(...) Bu tartışmalar yapılmalıydı” diyerek devam ettiren Sinclair, Türkiye’ye verilen teminatların niteliği konusunda hükümetin yeterince bilgi vermediğini söyledikten sonra antlaşmanın Boğazlar maddesi olmadan da onaylanabileceğini, Boğazların durumundan Türkiye’nin de kendilerinin de memnun olmadığını, mevcut durumun ne Türkiye’ye ne de Büyük Britanya’ya mantıklı bir avantaj sağladığını belirtmiştir. Türklerin Boğazlarda askersiz bölge dışına birçok asker ve silah ve hatta mayın yerleştirebileceğini iddia ettiği konuşmasında Sinclair, Çanakkale Savaşında da o mayınlar sebebiyle gemilerinin ilerleyemediğini vurgulamış ve İşçi Partisini eleştirdiği sözlerini şöyle tamamlamıştır:

“Becerikli ve sabırlı müzakereciler Lozan’dan döndüklerinde şunu diyebilirlerdi; ‘Sizin için birşeyler yaptık, uzun ve kasvetli süren görüşmelerden sonra bir ödül aldık adına da Boğazlar Komisyonu dedik’. Cevap veriyorum: Bu hiçbir şeydir, ağır taahhüt dışında hiçbir şey. (...) Bu antlaşmanın yükümlülüğü altında olanlar ne şanssız hükümet ne de Lord Curzon’dur. Birinci derecede sorumluluk İşçi Partisine ve mevcut kabinenin her bir üyesine dayanacaktır ve Büyük Britanya’nın çıkar ve barışına karşı oldukça tehlikeli olan bu adımı atmamak için onlara itiraz ediyorum” (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.540-541).

Söz alan Liberal Partili Sir Edward Grigg (1879-1955) ise Boğazlar Komisyonu’nun Türkiye ile barış yapmak için gerekli olduğuna inanmadığını belirtirken, McNeill ise antlaşmayı başarılı olarak değerlendirerek, Boğazlar Komisyonunun gerekli olduğunu ifade etmiş, Boğazlarla ilgili kısmın antlaşmanın değerli bir bölümü olduğunu belirtmiş ve;“Boğazlar Komisyonunda olmazsak Milletler Cemiyetinde olamayız, Japonya’yı kapsayan dünyanın büyük deniz güçlerine katıldık, kısıtlanan bazı yükümlülükler Milletler Cemiyeti tarafından güçlendirilebilir” diyerek bu konudaki görüşünü açıklamıştır (House Of Commons, 10 Nisan 1924,s. 780).

Hartington Markizi Muhafazakar Partili Edward Cavendish (1895-1950) ise Boğazlar rejimi hakkındaki iddiaların asılsız olduğunu vurgularken, dünyanın pek çok coğrafyasında savaştığını, Boğazlardaki adalar ve tepeler için oralara ağır silahlar yerleştirmenin mümkün olmayacağını, en asılsız iddianın ise antlaşma onaylandıktan sonra mevcut Boğazlar rejimiyle Türkiye’nin bir savaşa neden olabileceği iddiası olduğunu belirtmiştir. Barışın mimarlarının antlaşmadan tamamen memnun olmadıklarının farkında olduğunu belirten Cavendish, yine de bunun İngiltere’nin talihsizliğinden kaynaklandığını ve antlaşmanın olağanüstü başarılı bir antlaşma olduğunu vurgulamış ve sözlerine şöyle devam etmiştir: “(...) Eleştirdiklerinin yerine neyi teklif ettiklerini bilmek isteriz. SirGrigg antlaşmanın henüz onaylanmadığını söyledi. Hatırlatırım baylar, yeni bir antlaşma demek tüm sorunların tekrar açılması demek olur” (House Of Commons, 10 Nisan 1924, s.785).

Bu konuda konuşan son konuşmacı olan Mr. Edward Harvey ise parlamentodan “ayrıl” seslerine rağmen “Boğazlar komisyonunu protesto eden arkadaşlara birkaç sözüm olacak” diyerek başladığı konuşmasında antlaşmanın kendisinin, Boğazlar Komisyonundan daha önemli olduğunu, barışı geciktirmekten başka birşey yapılmadığını, Türkiye ile yeni bir başlangıç istediklerini, İngiltere’nin geleceği için belirsiz yükümlülükler istemediklerini belirtmiştir (House Of Commons, 10 Nisan 1924s.789).

Boğazlar Komisyonu’ndan sonra en çok tartışılan konulardan birini de azınlıklar konusu teşkil etmiştir. Türkiye’nin parçalanmasına neden olacağı ve bağımsızlık ve egemenlikle bağdaşmayacağı noktasında özellikle Ermeni yurdu konusunda hassas olan yeni Türk Devleti, bu konu bahis konusu olduğunda, heyetin görüşmelerden ayrılarak Türkiye’ye dönmesini emretmişti. Türkiye’nin azınlıklar konusundaki tezi I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan uluslararası antlaşmalara ve Milletler Cemiyeti’nin azınlıklarla ilgili kararlarına uymayı kabul etmek şeklindeydi. Ayrıca azınlıkları korumak üzere çalışacak bir kurum ya da komisyona da karşıydı. Azınlıklar meselesi İngiltere açısından birincil derecede önem arz etmemekle birlikte Musul meselesi zora girdiğinde İngiliz heyetinin Türklere karşı kullandığı bir araç haline geliyordu (Demirci, 2011, s.100). Konferansta azınlıkların Türk idaresinden şikayetçi oldukları hususu sık sık dillendirilmiş, bu konu Lord Curzon ve İsmet Paşa’yı daimi çatışma halinde karşı karşıya getirmiş, hatta Lord Curzon Türk heyetine, görüşmelerin bu konu sebebiyle kesilebileceği tehdidinde bulunmuştu. Türk heyetinin bütün itirazlarına rağmen Ermeni yurdu meselesini gündeme getiren Curzon, İsmet Paşa’nın Ermenilerin uzun yıllar öncesinde olduğu gibi yeniden Türk vatandaşlarıyla tam bir anlaşma ve refah içinde yaşamalarına engel bir durum olmadığını ve bu konuda eklemek istediği birşey kalmadığını söylemesi üzerine bu konu tekrar açılmamış ve Lozan antlaşma metinlerinde Ermeni yurdu konusu yer almamıştı (Ürer, 2003, s.240). İsmet Paşa’nın diğer devlet temsilcilerinin büyük baskılarına maruz kaldığını belirttiği ve kendi ifadesiyle “fırtınalı celselerle müzakere edilen” (İnönü, 2006, s. 350,355) tartışmalardan sonra Lozan Antlaşması ile tüm azınlıkların Türk vatandaşı olduğu kabul edilmiş, Doğu Trakya ve Anadolu’daki Rumlarla, Yunanistan’daki Türklerin yer değiştireceği, İstanbul’daki yerli Rumlar ve Batı Trakya’daki Türklerin bu değişimin dışında kalacağı kararına varılmıştı (Yalçın vd., 2006, s.383).

Yeni Türk devleti, azınlıklar konusunu yasal yollarla Osmanlı Devleti’nden kalan çok uluslu yapıyı ortadan kaldırmak suretiyle çözüme kavuşturarak büyük bir başarı elde ederken, bu sonuç Lordlar Kamarasında Müslüman olmayanların Türk idaresinden memnun olmadıkları konusundaki şikayet başta olmak üzere hemen her milletvekilinin hoşnut kalmadığı bir bahis konusu olmuştur. Bu konuda Lordlar Kamarası’nda konuşan Lord Curzon, görüşmelerde Türk baş delegesinin kararlı tutumu karşısında Rum, Ermeni, Suriye Hristiyanları ve diğer azınlıklar hakkında çok mücadele etmesine rağmen Avrupa antlaşmasının azınlıklarla ilgili kısmı dışında daha fazla birşey alamadıklarını, Musul meselesinin iki ülke arasında daha sonra görüşüleceğini ve çözülemediği taktirde Milletler Cemiyeti’ne başvurulacağını ifade ederek, Türklerin Rum ve Ermenileri Türkiye’den sürerek Müslüman nüfus getirmek istemesini ise ekonomik bir çılgınlık olacağını değerlendirmesini yapmıştır (House Of Lords, 28 Şubat 1924, s.444-448). Azınlıklar konusunda York Başpiskoposu William C.GordonLang (1864-1945) ise, Lozan

Antlaşması'nın Hristiyan azınlıkları hakkındaki maddelerinin azınlıkları korumak konusunda yetersiz kaldığını ifade etmiştir (House Of Lords, 28 Şubat 1924, s.450).

Avam Kamarası'nda azınlıkların korunmadığı yönündeki konuşmaları değerlendiren Sir Ernest B. Horlick (1880-1934) ise artık Türkiye'ye egemenliğin geldiğini, Türk halkının teokrasiyi bitirerek sultanlık ve halifelikten uzak, batıya uygun bir yönetim inşa ettiğini belirttiği konuşmasında, geçmişte gerçekleşen katliamlara yol açan nedenlerin artık ortadan kalktığını, ancak rahatsızlık veren durumların olduğunu ifade etmiştir. Horlick konuşmasında; 1878 Osmanlı-Rus savaşı ile Boğazlara sahip olmak isteyen Rusya'nın bunun için her yolu denediğini, Türklere sorun yaratmak için her toplumu özellikle de Ermenileri kışkırttığını, yüzlerce casusu olduğunu ifade ettiği II. Abdülhamit'ten sonra da Ermenilere yönelik katliamlar olduğunu, tehcirde Ermenilerin bir rotası olmaksızın ölmek demek olacak bu yolculuğa sürüklendiğini ve bundan tehcirin mimarı olarak gördüğü Enver Paşa'nın sorumlu olduğunu iddia etmiştir. Horlick, Enver Paşa'nın Ermenileri yok etmek istemesinin sebebini, O'nun Arabistan'ı, İran'ı, Hindistan'ı, tüm Kuzey Afrika'yı ve Orta Asya'yı içine alan bir Müslüman imparatorluk hedefi olduğu şeklinde açıkladıktan sonra, Türk-Yunan savaşı boyunca da katliamların devam ettiği yönünde bir değerlendirmede bulunarak konuşmasına devam etmiştir. Başlangıçta Türklerin müttefiklere güvenmesine rağmen, müttefiklerin adil olmayan bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci büyük ve önemli şehri İzmir'i Osmanlı'nın eski düşmanı Yunan'a teslim ettiğini ve bu durumun savaşa sebep olduğunu, "(...)Son Yunan askeri Küçük Asya'dan ayrılıncaya kadar da bu savaşın süreceğinden emindim" diyerek devam ettiği konuşmasında Horlick, Yunanlıların İzmir'le yetinmeyip kıyı boyunca tüm şehirleri de istediklerini, ancak Abdülhamit despotizminin yok olduğunu, geçici Rus tehlikesinin sona erdiğini, teokratik hükümetin ortadan kalktığını, Enver Paşa'nın öldüğünü ve sonunda Türklerin İzmir'i aldıklarını belirtmiştir (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.488-489). Horlick'in Türklerin ülkelerini geliştirmelerine izin verilmesi gerektiğini vurguladığı konuşmasından sonra sözü Lyod George almıştır.

Azınlıklar bahsine değinmeden önce, Lozan Antlaşması'nın bir barış antlaşması olmadığını iddia eden Lloyd George, Musul meselesinin sonraya bırakılmasını rahatsız edici bulduğunu belirttikten sonra Hristiyan azınlıkların bu antlaşma maddelerine göre yeterince korunmadığını belirterek, Lozan Antlaşması'nı korkakça yapılmış bir felaket antlaşması olarak değerlendirmiş, Mudanya Ateşkesi'nin şartlarına göre antlaşma onaylanıncaya kadar Türklerin Avrupa'ya geçemeyeceği hükmüne rağmen Türklerin orada olduğunu ve bunun da ölümcül bir hata olduğunu ifade etmiştir. I Dünya Savaşında Türkiye'nin bölünmesi politikasında sorumluluk kabul etmediğini savunan George, amacın Türk olan ve olmayan unsurları parçalamak ve Türk olmayan unsurları Türklerden ayırmak olduğunu belirterek, bunun için Rusya, İtalya, Fransa ve Araplarla antlaşmalar yapıldığını, Küçük Asya'nın Türk olmayan kısımlarının Türklerden koparılmasına karar verildiğini ve bunun iyi bir karar olduğunu, çünkü Türkiye tarafından idare edilen yerlerde refah, nüfus, özgürlük ve mutluluk olmadığını ve bunun bir imparatorluk için ciddi bir suç olduğunu iddia etmiştir. Müttefiklerin amacının Türkiye'nin bağımsızlığını yok etmek değil, imparatorluğu parçalamak olduğunu itiraf eden George, sorunun hangi bölgenin Türk olup olmadığına nasıl karar verileceği konusunda çıktığını belirterek, sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Türkiye nüfusu çok karışık. Komisyonun etnik, istatistik, tarihi ve ekonomik görüş bildirmesine karar verdik. Robert Borden ve Dış İlişkiler başkanlığı devam eden SirEyreCrowe tarafından Yunan iddiaları araştırıldı. Sonunda onlar ve Fransız diplomat Mr. Jules Cambon İzmir’in Yunanlılara ait olduğuna karar verdiler. Nüfus çok yer değiştirmişti, katliamlar ve sürgünler binlerce Yunan’ı tahrik etti. Savaş öncesi istatistik tuttuk ve buna göre karar verildi, sadece bir şüpheli durum vardı, İtalyanların Güney Anadolu’daki iddiaları”.

İtalya hakkında yorumlarıyla sözlerine devam eden George, Türklerden çok önce İtalyanların Anadolu’da olduğunu ancak gelişemediğini, İtalyanların ne Ermenileri ne İzmir’i koruyabildiğini, bunu neden yapamadığını bilmediğini söyledikten sonra, Rusya’nın da bu konuda başarısız olduğunu çünkü ihtilal yaşayarak ordusunun mahvolduğunu ve ayakta kalan tek ülkenin Büyük Britanya olduğunu belirterek kendi ülkesinden başka hiçbir ülkenin emperyal başarı gösteremediğine dikkat çekmiştir. Amerika’nın ise Ermeni topraklarını ilhak etmek için değil sadece onları korumak için Rusya’nın yerine geçtiğini, Başkan Wilson’un kendini buna adanmış olduğunu belirtmiş, sonrasında ise İtalyanların yorulup tükendiğini ve hedeflerinden vazgeçtiğini, Fransızların Kilikya’da perişan edildiğini ve çekildiğini, bunun da Yunan kralı için felaket olduğunu ifade etmiştir. Küçük Asya’da Yunanlıların kendilerine tüm güçleriyle destek veremeselerde kendi adalarında üs kurma konusunda destek verdiklerini, Fransa’dan destek istediklerinde onların değil Yunanlıların birlik gönderdiğini ve Grekler konferansa geldiklerinde *“İngiltere’nin dostu dostumuz, düşmanı düşmanımızdır”* dediklerini hatırlatan George, Yunanlılara daha çok İngiliz desteği verilmesi durumunda sonucun farklı olacağını iddia etmiş ve Lozan Antlaşması için *“(…) Bu antlaşmanın İngiliz diplomasisi için karanlık bir sayfa olduğunu düşünüyor ve utanç duyuyorum”* (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.498-503) yorumunu yapmıştır.

Azınlıklar konusunda söz alan SirSassoon önce Boğazlarda askersiz bölgenin antlaşmanın ciddi bir kusuru olarak görmediğini belirterek asıl üç noktanın rahatsızlık verici olduğunu, bunların ilkinin Ermeniler ve diğer Türk olmayan nüfus, ikincisi bu nüfusun Türkiye’de yaşayacak olmalarının verdiği endişe ve üçüncüsü Musul meselesi olduğunu belirtmiştir (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.507).

Başbakanlıkta yapmış olan Muhafazakar Partili Muhalefet lideri StanleyBaldwin (1867-1947), yaptığı konuşmada kısaca Lozan sürecine nasıl geldiğini özetlemiş, 15 Mayıs’ta Yunanlılar İzmir’e girdiğinde Lloyd George’un Paris’te Versay antlaşması ile ilgilendiğini ve bu antlaşmanın Haziran 1919’a kadar sürdüğünü, Türklerle yapılacak antlaşmada gecikmenin bir sebebinin de Ermeniler üzerinde Amerikan mandaterliği beklendiği için olduğunu ama bunun Ermeni senatosu tarafından Haziran 1920’de reddedildiğini, Mustafa Kemal’in liderliğindeki milli hareketin Sevr’i reddettiğini ve Bursa ve Marmara Denizi’ne kadar Türk ordusunun ilerleyerek Bursa’yı aldığını, sonunda Yunanlıların yenildiğini ve bu şartlar altında Mudanya Ateşkesi’nin yapılarak Lozan sürecine geldiğini belirtmiştir. Fransa ve İtalya’nın Türklerle savaşmadığını ve Fransa’nın Türklerle antlaşma imzalamasının Türkleri cesaretlendirdiğini ifade ettiği konuşmasında Baldwin, *“Lord Curzon ve Horace Rumbold’un Lozan’da tüm silahlarıyla mücadele ettiklerini ve böylece savaşın sona erdiğini itiraf etmeliyim”* demiştir (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.530-532) Baldwin, Hristiyan azınlıkların durumuyla ilgili olarak da Lord Curzon’un özellikle Ermeniler ile ilgili olarak Lozan’da elinden geleni yaptığını ancak Ermenileri mandaterliği altına alabilecek bir ülke bulunmadığını, Büyük

Britanya'nın zaten üzerine yeterince mandaterlik aldığını daha fazla almanın artık mümkün olmadığını, Türkiye'nin azınlıklarla ilgili verdiği garantiler olduğunu ve Milletler Cemiyeti'ne katılmasını umut ettiğini belirtmiştir. Dominyonlar hakkında konuşmayı gerekli görmediğini ifade eden Baldwin, sözlerini "*Lozanda, Versay'da doğandan daha güçlü ve daha sağlıklı bir bebeğin doğup doğmadığını, yaşayıp yaşamayacağını ise tarih gösterecektir*" diyerek tamamlamıştır (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.535-536).

Kapitülasyonlara gelince; bu konu Lozan görüşmelerinde Türk tarafı için en önemli konulardan biri idi. Kapitülasyonlar, Osmanlı topraklarında yabancı devlet uyruklularına tanınan ekonomik, adli, idari ayrıcalıklardı. Zamanla Batılı devletler lehine tek taraflı tanınan kapitülasyonlara ek olarak yabancılara ticaret serbestliğide tanınmış, Osmanlı ekonomisi bundan oldukça olumsuz etkilenmişti. Haliyle Müttefiklerin bu imtiyazlardan vazgeçmesi kolay olmadı. Hatta bir başka isim altında bu ayrıcalıkları sürdürmek için ellerinden geleni yaptılar. Görüşmelerde İsmet Paşa çağdaş anlayışa ve kamu hukukuna uymayan kapitülasyonların yeniden tesis edilmesinin kabul edilemeyeceğini belirterek, bunların kayıtsız şartsız kaldırılması konusundaki tavrından hiç taviz vermedi (Ekinci, 2008, s.132). Konferansın başından itibaren sonuna kadar tartışılan ve hatta ilk görüşmelerin kesilmesine neden olan kapitülasyonlar konusunda Amerika ve Japonya Müttefikleri desteklemekteydi. Şiddetli mücadelelerden sonra adli ve mali bu ayrıcalıklar Lozan Antlaşması ile tamamen kaldırıldı (İnönü, 2006, s. 357,402). Dolayısıyla bu konunun İngiliz parlamentosunda tartışılması kaçınılmazdı. Görüşmeler esnasında kapitülasyonlar ve borçlar konusunda Türklerin olumsuz tavırlarını olduğunu görmüş olan Lord Curzon (Öke, 1984, s.25), öncelikle Türkiye ekonomisini değerlendirmiş, Türk ekonomisinin yardım olmaksızın çalışmayacağını belirttiği konuşmasında, sözü İstanbul'da, İzmir'de ve başka Türkiye'nin farklı yerlerindeki Avrupa ticareti ve Avrupa tüccarlarına getirmiş, Türkiye'de ticari hayatın devamı için bazı hukuki imtiyazlar düzenlenmesi gerektiğini, Türkiye'nin ekonomik sıkıntıları olduğunu ve bu ülkeye yardım edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Lozan Antlaşması'nın hiçkimseyi tamamen memnun etmesede en azından savaşı bitirdiğini ve İngiliz askerlerinin İstanbul'dan ülkesine dönebildiğini söyleyerek sözlerini noktalamıştır (House Of Lords, 28 Şubat 1924, s.448).

George Allardice Rittel'in (1865-1934) antlaşmanın tarafı olmayan Amerika Birleşik Devletleri'nin kapitülasyonlardan faydalanıp faydalanmayacağı sorusuna (House Of Lords, 28 Şubat 1924, s.454) cevap veren Lord Curzon antlaşmada imzası bulunmayan, gözlemci olarak görüşmelere temsilci gönderen Amerika'nın da kapitülasyonlar konusunda İngiltere'ye destek verdiğini, ancak Antlaşma'nın imzacısı olmadığı için Türk Hükümeti ile ayrı bir Antlaşma müzakere ettiğini, bu antlaşmanın onaylanmış olup olmadığını bilmediğini ama Amerika'nın da kapitülasyonlarla ilgili olarak herhangi bir avantaj elde etmediğini söylemiştir (House Of Lords, 28 Şubat 1924, s.456).

Liberal Partiden Lord Stanley Buckmaster ise konuşmasında eğer İngiltere'nin olmadığı halde Amerika'nın hala ekonomik hakları varsa bunun Türkiye'de ki her İngiliz vatandaşı için dezavantaj olacağını ifade etmiştir⁵. Kapitülasyonlar konusunda Avam

⁵ABD adına gözlemci sıfatıyla görüşmelere katılan Amiral Bristol, Türklere Boğazlar, azınlıklar ve kapitülasyonlar konusunda tavsiye verdiklerini ve sonra Türkiye ekonomisiyle ilgili görüşlerini belirttiğinde İsmet Paşa'nın Bristol'e "*Fakat bizim tek derdimiz bu değil, ayrıca benim Amerika ile bir antlaşma yapma yetkim olmadığını bilmelisiniz* " cevabını verdiğini ifade etmektedir. Department Of State, 767.68119/836. 6 Ağustos

Kamarası'nda konuşan Lloyd George da iki asırdır sahip olunan kapitülasyonların kaldırılmasının İngiliz ticaretini olumsuz etkileyeceğini söylemiştir (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.495). S. Baldwin ise kapitülasyonların kalmasının elbette iyi olacağını ama revizyon gerektiğini belirttikten sonra farklı bir konuya değinerek gözden kaçırılan bir nokta olduğunu belirttiği konuşmasında: "(...) Biz burada önemli birşeyi gözden geçiriyoruz. Hakkında konuştuğumuz toplum Avrupalı değil, Doğulu insanlar ve Batılılara farklı bir açıdan bakıyorlar. Bu insanları Küçük Asya'dan getirmişsiniz, savaşa hazırlamışsınız sonra müzakereler bozulursa Batı Trakya'yı işgale hazırlamışsınız, Mudanya bozulsaydı ne olacaktı? İngiltere savaşa hazır mıydı? Bu Türk ordusunun bir kez daha Batı Trakya'da olması demek olurdu" (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.534) diyerek antlaşmanın onaylanması gerektiğini vurgulamıştır.

İngiliz parlamentosunda Boğazlar Komisyonu, azınlıkların statüsü ve kapitülasyonlar dışında tartışmaya sebep olan diğer konular ise Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşı öncesi İngiltere'den satın aldığı iki gemi, dominyonların Lozan'daki temsil durumu ile Kıbrıs konusu olmuştur.

Tartışılan Diğer Konular

Osmanlı Devleti henüz I. Dünya Savaşı'na girmemişken, inşası tamamlanıp bedeli Osmanlı Devleti tarafından tamamen ödenen gemilere, gönderilecekleri sırada İngilizler el koymuş ve gemiler teslim edilmemişti. Lozan müzakereleri sırasında, "Sultan Osman", "Sultan Reşad" ve "Fatih" adlarını taşıyan bu üç geminin tamamen ödenmiş bulunan 12 milyon İngiliz altını tutarındaki bedelleri de Türkiye ve İngiltere arasındaki ekonomik meselelerden biriydi. Ancak Lozan Antlaşmasının 58. Maddesi ile Türk tarafı bu bedelin ödenmesinden vazgeçmişti⁶. Bu konu da İngiliz parlamentosunda tartışma konusu oldu. Gemilerin bedeli konusunda konuşan SirSassoon Türkiye'nin bu bedeli topraklarında yaşayan İngilizlerin 5 milyon değerinde malını talep ederek misilleme yapabileceğini, bununsa bahsi geçen vatandaşlar için felaket olacağı şeklinde ilginç bir iddia ortaya atmıştır (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.507-508).

Bu konuda Türkiye'nin İngiltere'den satın aldığı iki gemi olan Vickers Armstrong ve Dreadnoughts'tan bahsederek konuşmasına başlayan Mr. J. Keen (1850-1924) ise, Türkiye harekete geçtikten sonra parası alınan bu iki geminin İngiltere tarafından haklı gerekçelerle teslim edilmediğini ve parasınında ödenmediğini, Osmanlı'nın bu kez Şili'den bir gemi satın almak istediğini, bu gemiyede İngiltere tarafından parası ödenerek el konulduğunu söylemiş, Türkiye'ye bu iki geminin değerinin ödenip ödenmeyeceği sorulduğunda, Türkiye'nin bu bedelden vazgeçtiği cevabı verildiğini ancak antlaşmanın onayından sonra Türkiye tarafından tazminat istenip istenmeyeceğinin hükümete sunulmasını istemiştir (House Of Commons 10 Nisan 1924, s.784).

Avam Kamarası'nda hemen hemen her milletvekilinin sözünü ettiği konulardan birini de dominyonların Lozan'daki temsili konusu teşkil etmiştir. Bu konuya

1923'te Lozan'da imzalanan ve Mr. Joseph Grew'in Türkiye'ye çok taviz verildiğini belirttiği Türk-Amerikan Dostluk ve Ticaret Antlaşması, Amerika'daki Ermeni lobisinin şiddetli muhalefetiyle karşılaşmış ve 19 Ocak 1927'de Senatoda yapılan oylamada altı oy farkla reddedilmiştir Şimşir, 2012,610.

⁶belgelerlegercektarih.com/tag/osmanlinin-ingiltereden-aldigi-gemiler/, Madde 58: "Türkiye Osmanlı Hükümetince İngiltere'ye ısmarlanmış ve İngiliz Hükümetince 1914'te el konmuş olan savaş gemileri için ödenmiş bulunan paranın geri verilmesini İngiliz Hükümetinden ya da İngiliz uyruklarından istememeyi kabul eder ve bu yüzden her türlü istemde bulunmaktan vazgeçer".

konuşmasında uzun bir yer veren SirSassoon, İngiliz dominyonlarının ve Hindistan'ın Lozan'da kendi temsilcileri ile temsil edilmemesinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, antlaşmanın onaylanması halinde eğer dominyonlar ve Hindistan'la istişarede bulunulduktan sonra olumsuz cevap verirlerse bunun antlaşmayı reddetmek demek olacağını, antlaşmayı onaylamak istemeyenlerin buna hazır olup olmadıklarını sorguladıktan sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: “(...) Az veya küçük dezavantajlarıyla bu antlaşmayı onaylamanın zorunlu olduğu gerçeği var, Dominyonların onayı olsun veya olmasın bu antlaşmanın onaylanması Büyük Britanya'nın çıkarı için gereklidir. Bu antlaşmanın alternatifi nedir? Müzakereler yeniden başlarsa, antlaşma iyileştirilebilir mi, bu düşüncede olan biri var mı? Antlaşma onaylanmazsa hiç kimsenin daha iyi bir savaş isteyeceğini sanmıyorum. Bir kenara çekilip antlaşmayı kınayacak ve Türkiye ile ilişkilerimizi süresiz askıya mı alacağız? (...) Dominyonlardan aksi bir görüş gelse bile antlaşmayı onaylamaya mecburuz. Biz bir imparatorluğa yakışır şekilde davranmalı ve uluslararası önem taşıyan konularda birlikte hareket etmeliyiz. Bu antlaşma ideal bir antlaşmadır. (...) Bugün bu antlaşmayı onaylamak isteyen birçok kişi var. Geçmişe baktığımızda görüşmeler zor geçti ve uzun sürdü, sonuçta büyük bir başarı elde ettik. Eğer görüşmelerden prestij kaybıyla çıksaydık durum aleyhimize olurdu. Bence bu antlaşmanın onayı Müslüman uluslarla ilişkilerimize olumlu yansıtacak” (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.504-505).

Dominyon temsilcilerinin Lozan'da neden olamadığı konusunu eleştiren üyelere verdiği cevapta Başbakan RamsayMacdonald, dominyonlara gerekli bilginin verildiğini, Sevr görüşmelerinde de dominyonların bulunmadığını, Avusturya ve Bulgaristan ile yapılan antlaşmalarda da dominyonlar adına imza atıldığını söylemiş, dominyonların statüsü hakkında uzunca eleştiriler yapan ve Sevr Antlaşması'nda dominyonların tam yetkili olarak görüşmelerde anılarak Sevr'i imzaladıklarını söyleyen Sir E. Grigg'e :

“Onların antlaşmayı onayladığını söyledim, fakat orada yoktular. Kanada hükümeti antlaşmadan tam bilgi sahibi olduğunu belirtti ve kendilerinden bir itiraz gelmedi. Kanada gibi aynı statüde olan Yeni Zelanda, Avustralya ve Güney Afrika'dan da aynı bilgiler alındı, antlaşmayı onaylıyorlar ve umarım artık bu antlaşma onaylanacak ve sonuca ulaşılacak” diyerek dominyonlar hakkındaki eleştirilere cevap vermiştir (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.538). Buna rağmen SirGrigg, dominyonların savaşı bitiren tüm antlaşmalarda, San Remo ve Sevr'de temsilci olarak yetkililerinin bulunduğunu, Lozan'da ise bu prosedürün işlemediği eleştirisine devam etmiştir (House Of Commons, 10 Nisan 1924, s.772-773).

Osmanlı borçları (kupon olarak da ifade edilmektedir) Lozan görüşmelerine gündem oluşturan bir başka konudur. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı savaşlarda mağlup olması ve Lale devrindeki savurganlığa rağmen bütçe açıkları kontrol altına alınabilse de Kırım savaşı ile başlayan dış borç sarmalı ülkeyi iflasa kadar sürüklemişti (Ekinci, 2008, 245). Tartışma olmamakla birlikte bu konu Avam Kamarası'nda Mr. Robert M. Kindersley (1871-1954) tarafından dile getirilmiş ve Kindersley 1825'ten itibaren Kırım savaşı için verilen tahvillerle başladığı konuşmasına, Osmanlı borçları faizlerine ve karşılığı Mısır vergisi ile sağlanmış olan 1855, 1891 ve 1894 borçlanmalarına ilişkin faizsiz kuponlarla devam etmiştir (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.508). Görüşmelerde Türk heyetinin çok mücadele ettiği konulardan biri olan borçlar konusunda Türk tezi kabul edilmiş ve borçlar taksim edilerek dağılan imparatorluk topraklarında yer alan ülkelere dağıtılmış, yeni Türk devletide payına düşeni ödemeyi kabul etmişti (Demirci, 2011, s.220).

Tekrar söz alan J. Kenworthy konuşmasına iki İngiliz subayının İzmir’de şahit olduğu Yunan vahşetiyle devam etmiş, koalisyonun İzmir politikasını protesto etmek için Yunanlılar hakkında sert bir konuşma yaptığını belirttikten sonra, sözü Oniki Ada ve Kıbrıs konusuna getirmiştir. Lozan’da İsmet Paşa, Uşi antlaşması ile İtalya’ya verilen Oniki Adayla ilgili Türk tezinin güçlü olmayacağını düşünerek bu adalar konusunda ısrarcı olmamış, ancak Türkiye’nin güvenliği açısından önemli olan Gökçeada, Bozcada ve Semadirek gibi adalarda işi şansa bırakmamış, nitekim bu adalar Türkiye egemenliğinde kalmıştı (Odyakmaz, 2013, s.332). Kenworthy, milliyet esasına göre Onikiada’nın Yunanlılara iadesi konusundan bahsetmiş, eğer bu doğruysa İngiltere’nin Kıbrıs’ta ne işi var diye sorulması gerektiğini belirtmiştir. Lozan Antlaşması’nda Kıbrıs’la ilgili bulunan Ek’e değinerek, adanın stratejik olduğunu, yaşayanların çoğunluğunun Yunan olduğunu dolayısıyla Yunanistan’a bağlanmak isteyeceklerini de sözlerine eklemiştir. İtalya’ya “Oniki Ada ve Rodos’u boşalttığınızda bizde Kıbrıs’ı boşaltacağız” şeklinde bir pazarlık fırsatının verilmemesi gerektiğinin de altını çizen J. Kenworthy, zamanında Korfu Adası’nın Liberal Hükümet tarafından elden çıkarılmasını ise eleştirmiştir (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.524-525).

Lozan Antlaşması’nda Oniki Ada İtalya’ya bırakılırken, Kıbrıs konusunda antlaşmanın 20. Maddesi gereği Türkiye, “Britanya Hükümetince Kıbrıs’ın 5 Kasım 1914’te açıklanan ilhakını tanıdığını” kabul etmiştir (<http://politikaakademisi.org/2015/01/19/lozan-tutanaklarında-kibris/>). Muhafazakar Partiden Sir Charles Yate’in (1849-1940) adada Türkler hakkında ne biliyoruz sorusuna adada çok az Türk olduğu ve toprakların büyük çoğunluğunun Müslüman bir azınlık elinde olduğu şeklinde cevap veren Kenworthy, adada İngiliz güvenliği için düzenlemeler yapılabileceğini ifade etmiştir. Sözlerine Türklerle aynı dünyada yaşama zorunluluğundan bahsederek devam eden Kenworthy, Türkiye’nin de Rusya gibi reformlar yaptığını, Türklere ülkelerini yeniden imar etmek ve özellikle demiryolu yapmak fırsatı doğduğunu, daha önce Londra olmaksızın Bağdat demiryolu projesinin başlatılmadığını, bu projenin Hindistan bağlantısını kısıltacağını, Türkiye’nin paraya ihtiyacı olduğunu ama milliyet duygusu yüksek olan Türk halkının kendi demiryollarını başkasının yapacak olmasından endişe duyduğunu belirtmiştir (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.525).

Alman emperyalizmini yansıttığı kabul edilen Bağdat demiryolu projesi, Anadolu demiryollarını Konya’dan Basra’ya kadar uzatmayı hedeflemekteydi. Bunun için Anadolu Osmanlı demiryolu şirketi ile Deutsche Bank arasında 5 Mart 1903’te bir sözleşme imzalanmıştı. Osmanlı Devleti’ni farklı tarihlerde dış borçlanmaya sevkeden projeye daha sonra Deutsche Bank’ın isteğiyle İngiliz ve Fransız yatırımcılarda destek vermişti (Ekinci, 2008, s. 310,383). Lozan’da Alman Şirketine addolunan Anadolu ve Bağdat hatlarının Müttefiklere mensup bir gruba devri söz konusu edilmiş (Şimşir, C.I, 1990, s.450), bunun için bir yıl içinde şirketlerin hükümetle anlaşacakları ve eğer yeni şartlar üzerinde anlaşmazlık olmazsa Türkiye’de aynı tarihte işletilen şirketler hakkında Türk hükümetinin kabul ettiği şartlar dikkate alınarak ilgili imtiyazların tanınacağı kararlaştırılmıştı (Şimşir, C.II, 1990, s.551).

Demiryolları ile ilgili sözlerine devam eden Kenworthy, Bağdat demiryolu projesindeki kontrolün İsviçre Bankası, Zürih Bankası ve Eisenbahnen Bankasında olduğunu, Alman paylarının İngiliz, Fransız ve İtalyanlar bertaraf edilerek Tazminat

Komisyona geçtiğini, bu projenin gerçekleşmesi için İngiliz hükümetinin Türk hükümetiyle gerekli düzenlemeleri yapmasından memnuniyet duyacağını belirtmiştir. Önemli bir coğrafyaya sahip olmaları sebebiyle Müslüman Türklerle dostane ilişkiler içinde olmak gerektiğini belirten Kenworthy, Türklerin milli duygularının yüksek olduğu cümlesini tekrarladıktan sonra Türkiye'nin de demiryollarına ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.525-526).

“Antlaşmanın onaysız geçtiği hergün ciddi kayıplarımız olmaktadır” cümlesiyle tekrar söz alan RamsayMacdonald, antlaşmanın Büyük Britanya için başarısız olduğu yönünde devam eden tartışmaların kendilerine yöneltilen sorulara yansıdığını belirtmiş; *“Türkiye teknik olarak bizimle savaşmış bir devlettir ve önümüzdeki antlaşma hükümleri hayata geçmiş değil. Türkiye'nin bu antlaşma onaylanana kadar Hristiyan insanlara yönelik bir sorumluluğu yoktur, Türkiye'nin antlaşma onaylanana kadar İngiliz mallarına karşı bir yükümlülüğü yoktur ve bu antlaşma bir an önce imzalanmadığı sürece Türkiye'nin antlaşmaya bağlılığından şüpheliyim”* diyerek, antlaşmanın bir an önce onaylanmasının kendisine ilerleme fırsatı vereceğini ifade etmiştir. Tartışmalarda Türkiye'nin mali durumunu tam olarak ortaya koyamadıklarını ifade eden Macdonald, Kenworthy'nin bahsettiği Türkiye'deki demiryolları ile ilgilenenleri finansör değil maceracı olarak gördüğünü belirterek, bu demiryollarının büyük bir sorumluluk olduğunu ve başka demiryolları ile ilgilenen bankalara rakipler çıkacağını, Türkiye ile ilişkiler düzenlenene kadar Türkiye'ye giremeyeceklerini ifade etmiştir. Musul'la ilgili olarak henüz farklı bir durum olmadığını belirten Macdonald, Türkiye'nin haklı olarak antlaşma onaylanana kadar Musul görüşmelerine başlamayacağını, antlaşma onaylanır onaylanmaz ise Musul görüşmelerinin başlayacağını tekrarlamıştır (House Of Commons, 9 Nisan 1924, s.536-537).

Liberal Partili Herbert A.L. Fisher (1865-1940) antlaşmayı mağlup bir ulus tarafından verilmiş aşağılayıcı bir antlaşma olarak değerlendirirken (House Of Commons, 10 Nisan 1924, s.781), Hartington Markizi ise antlaşmayı başarılı bularak, daha fazla gecikilmeden antlaşmanın onaylanması gerektiğini vurgulamıştır. Sözlerine İngiltere'nin Yakındoğu'daki çıkarları açısından devam eden Markiz *“Türkleri çok tanımam fakat Arapları biraz tanırım. Gecikmiş olsa bile bu antlaşma Araplarla anlaşmamızı sağlayacak”* (House Of Commons, 10 Nisan 1924, s. 790-793) diyerek bu konudaki görüşünü dile getirmiştir. Robert G.W. Berkeley'in (1898-1969) Milletler Cemiyeti garantisini dile getirdiği 10. Madde tartışmasından sonra (House Of Commons, 10 Nisan 1924, s.793) kayda değer eleştiri ve tartışmanın olmadığı 11 Nisan oturumu ile de İngiliz parlamentosunda Lozan tartışmaları sona ermiştir (Department Of State, 767.68119/798).

Kralın onayının temmuz ayını bulduğu (Department Of State, 767.68119/850) Lozan Barış Antlaşması ve ekleri, 15 Nisan 1924 tarihinde İngiltere parlamentosu tarafından onaylanmış, 6 Ağustos 1924'te İngiltere, İtalya ve Japonya'nın onay belgelerini Fransa Dışişleri Arşivine sunmaları (Department Of State, 767.68119/788, Şimşir 2012, 665-716)⁷ ile de Lozan Barış Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi süreci tamamlanmıştır.

SONUÇ

Lozan Antlaşması hakkında Türkiye içinde ve dışında pek çok olumlu ya da olumsuz yorum ve eleştiri yapılmıştır. İsmet Paşa hatıralarında Lozan Barış

⁷Fransa ise Lozan Antlaşması'nı 27 Ağustos 1924'te onaylamıştır. Şimşir, 2012, s.717.

Antlaşması'nın ilk zamanlarda memleket içinde gereği gibi kavranamayıp önemli bir vesika olarak değerlendirilemediğini, antlaşma tüm devletler tarafından onaylandıktan sonradır ki meydana gelen eserin kötülenip atılacak yarım bir netice olmadığına anlaşıldığını belirtmektedir. İsmet Paşa bu değerlendirmeyi Lozan Antlaşması'ndan 45 yıl sonra 1968'de yapmıştır. Bu değerlendirmenin isabeti bugün Lozan Antlaşması'nın üzerinden 95 yıl geçmiş olarak hala geçerlidir ve bu antlaşma hala yürürlüktedir. Lozan Antlaşması, katılımcılarının taleplerinin gerçekçi, sınırlı ve ulaşılabilir olması sebebiyle I. Dünya Savaşı sonrası yapılan antlaşmalar içinde en başarılı ve en uzun ömürlü olan antlaşma olarak kabul edilmektedir (Jeffrey-Sharp, 1993, s.87).

Lozan Konferansı boyunca İtilaf devletleri temsilcileri Türk devletini fiilen zafer kazanmış, kendileriyle hukuken eşit bir taraf olarak değil, I. Dünya savaşını kaybeden mağlup taraf olarak görmekte ısrar etmişler, bu düşünce tarzı etrafında görüşmelere katılmışlar, bu da antlaşmanın imzalanmasını zorlaştırmış ve süresini uzatmıştır. Bu durum Lozan'da Türk tarafının istemediği bazı durumları kabullenmesine yol açmıştır. Bunların başında Boğazlar konusu gelmektedir. Boğazlar konusunda İngiliz tezi kabul edilmesine rağmen, İngiliz parlamentosunda üzerinde en çok tartışılan konulardan birini teşkil etmiştir. Varlığını ve bağımsızlığını resmen tanıtarak içeride çağdaşlaşma çabalarına girişmek için antlaşmanın bir an önce imzalanması arzusunda olan Türkiye, görüşmelerin çıkmaza girmemesi için Boğazlar rejimi konusunda direnç göstermekten vazgeçmiştir. Boğazlar rejimi Türkiye açısından pek olumlu hükümler içermemekle birlikte Türkiye, 1924'ten itibaren bu sonucu tamamen lehine döndürme yollarını aramaya başlamıştır. Çünkü Lozan Barış Antlaşması sadece Boğazlar rejimi ile ilgili değil, Musul, Adalar, Kıbrıs, Hatay gibi meselelerin ileride halledilebilmesi ve Türkiye lehine çözüme kavuşturulabilmesi için Türk devletine hak ve inisiyatif tanıyan bir antlaşmadır.

Lozan'da Boğazlar konusu Türkiye lehine çözülemeyen, tuhaf olan bu konunun İngiliz parlamentosunda da memnuniyet oluşturmadığıdır. Antlaşma hükümlerine, genellikle Liberal Partililer olumsuz, İşçi Partisi ve Muhafazakar Partililer olumlu yaklaşırsa da özellikle kapitülasyonlar ve azınlık hakları konusunda hemen tüm partililer aynı dili konuşarak antlaşmayı İngiltere açısından başarısız olarak değerlendirmişlerdir. Tüm Mütteliklerin çıkarının olduğu kapitülasyonları devam ettirmek üzerine kurulu taktiğin çürütülerek bu ayrıcalıkların kayıtsız şartsız kaldırılmasını sağlayan Lozan Antlaşması ile Türk toplumunun içine düştüğü maddi ve manevi yarı sömürge statüsü sona ermiş ve Türk milleti başta siyasi olmak üzere ekonomik, mali, askeri ve kültürel bağımsızlığını diğer devletlere kabul ettirmiştir.

İngiliz parlamentosunun memnun kalmadığı bir diğer konu olan azınlıklar konusu ise yasal yollarla Osmanlı Devleti'nden kalan çok uluslu yapıyı ortadan kaldırmak suretiyle çözüme kavuşturulmuş, böylece Osmanlı döneminden zihinlerde kalan kozmopolit yapı ve imaj ortadan kaldırılmıştır. Necip Fazıl Kısakürek'in dediği gibi "Lozan, Türkleri mutlak tasfiye kararını vermiş olan garp emperyalizmine mekan sahasındaki Türk kurtuluşunun tasdik ettirilişidir"(Kısakürek, 24 Temmuz 1942, s.1). Lozan; Türk milletine bağımsız milli coğrafyasını kazandırırken, Türk devletine de uluslararası camiada seçkin yerini kazandırmıştır.

Lozan, şark meselesinde sonuca ulaşmayı amaçlayan emperyalist Batı'nın kağıt üzerinde kalmış bir başarısı sayılan Sevr'i, hukuken ve fiilen ortadan kaldırmış, yürürlükte olan bir antlaşmadır. Sonuç olarak; o günün siyasi dengelerine göre hazırlanan

ve imzalanan, İngiliz parlamentosunun genel olarak memnuniyetsiz kaldığı ve İngiltere için başarısız bir antlaşma olarak kabul ederek onaylamayı geciktirmeye çalıştığı bu antlaşma, 19. yüzyıl başından itibaren Türk milleti lehine imzalanan önemli ve ciddi bir antlaşmadır. Lozan, Türkiye için bir sonuç değil, bir başlangıçtır. Yeni, çağdaş ve güçlü bir Türkiye'nin başlangıcıdır.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Department Of State, 767.68119/788.

Department Of State, 767.68119/798.

Department Of State, 767.68119/836.

Department Of State, 767.68119/850.

House Of Lords, 28 Şubat 1924.

House Of Commons, 9 Nisan 1924.

House Of Commons, 10 Nisan 1924.

Kitap ve Makaleler

Atabay, M. (2010) *Milli Mücadele Tarihi*, İstanbul, Kriter Yayınları.

Aydın, M. (1998) "Misak-ı Milli ve Yeni Türk Devletinin Sınırları II Türk-Yunan Sınırı ve Karasuları". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*:30, C.9Sa:9.

Bozkurt, A. (2017) "Boğazlar Komisyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1924-1936), Vol:37, Issue: 1: *Publicand Private International Law Bulletin*, Vol:37, Issue:1.

Çavdaroğlu, H. (2011) *Öncesi ve Sonrası ile Lozan*, İstanbul, Yeditepe Yayınları.

Çufalı 2000, Mustafa Çufalı, "Lozan Konferansı ve Antlaşması Üzerine İngiliz Parlamentosunda Yapılan Tartışmalar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.16, Sa:47.

Demirci S. (2011), *Belgelerle Lozan*, İstanbul, Alfa.

Duverger, M. (Yıl Yok) *Siyasal Rejimler*, İstanbul, Yeni Yüzyıl Kitaplığı.

Ekin, M.F. (1998) *Türkiye'nin Mali İntiharı*, Ankara, Platin Yayınları.

Gözler, K. (2015) *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin Yayınları.

İnönü, İ. (1993) *İstiklal Savaşı ve Lozan*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

İnönü, İ. (2006) *Hatıralar*, Haz: Sebahattin Selek, İstanbul, Selek Yayınları.

İnan, Y. (1995) *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Ankara, Turhan Yayınları.

Jeffrey, K. -Sharp, A. (1993) "Lord Curzon And The Use Intelligence At The Lausanne Conference 1922-1923". *The Turkish Yearbook Of International Relations*. Üniversitesi Basımevi, C.23.

Karacan, A.N. (2011) *Lozan*, Haz: Hulusi Turgut, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları.

Kayra C. (2011) *Sevr Dosyası*, İstanbul, Tarihçi Yayınları.

- Kıran, A.(2017) “Uluslararası Hukukta Devletler Tanıma ve Tanıma Teorileri”,*Muş Alpaslan Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Dergisi, C.5, Sa:3.*
- Kısakürek, N.F. (1942) “Lozan Ne Demektir?”.*Son Telgraf, 24 Temmuz 1942.*
- Kodaman, B. (1992) “Şark Meselesi ve Tarihi Gelişimi”, Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu, TTK, Ankara.
- Kodaman, B.(1999)*Cumhuriyetin Tarihi Fikri Temelleri ve Atatürk, Isparta, SDÜ Yayınları.*
- Odyakmaz, C. (2013),*Mondros-Sevr Mudanya-Lozan, İstanbul, Togan Yayınları.*
- Oran, B. (2016) “Lausanne Barış Antlaşması”, *Türk Dış Politikası (1919-1980)*, C.I, Ed: Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Özbay, T. (2005)*Lozan'dan Sevr'e Türkiye*, Ankara, Anı Yayınları.
- Öke, M.K. (1984) *İngiliz Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*, C.II, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özersay, K. (2003) “Lozan'da İmzalanan Sözleşme, Protokol ve Antlaşmalar”, *Yaşayan Lozan*, Ed: Çağrı Erhan, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sadak, N. (1922)“Lozan Mektupları”, *Akşam*, 22 Aralık 1922.
- Selek, S. (1981)*Anadolu İhtilali*, İstanbul.Örgün Yayınları.
- Soysal, İ.(2000)*Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*,Ankara,TTK.
- Şimşir, N.B. (1990)*Lozan Telgrafları*, C.I-II,Ankara,TTK.
- Şimşir, N.B. (2012)*Lozan Günlüğü*, Ankara, Bilgi Yayınları.
- Ürer, L. (2003)*Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları*, İstanbul, Derin Yayınları.
- Yalçın, D. vd.(2006)*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yalman, A.E.(1970)*Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Haz: E.ŞadiErdoğan, İstanbul,Pera Yayınları.

Online Kaynaklar

<http://belgelerlegercektarih.com/tag/osmanlinin-ingiltereden-aldigi-gemiler/>(Erişim Tarihi: 2.4.2018).

<http://politikaakademisi.org/2015/01/19/lozan-tutanaklarinda-kibris/> (Erişim Tarihi: 3.8.2018).

